

Interdistsiplinaarne seminar “Inimesed ja lemmikloomad”

26. - 27. oktoobril 2004 Eesti Kirjandusmuuseumi saalis

Teeside sisukord

Jumaluste lemmikloomad ja ennustamine /Enn Ernits/	2
Personifikatsioonist ja (eriti zoomorfistlikust) depersonifikatsioonist /Arvo Krikmann/	2
Muutused inimeste ja loomade suhete interneti-küsitluse põhjal /Mare Kõiva/	3
Vägivald loomade vastu: inimene ja koduloom Lõuna-Eesti külas 19. sajandi II poolel vallakohtute protokollide näitel /Maarja Kaaristos/	4
Koerad Eesti viikingiaja maailmapildis /Tõnno Jonuks/	5
Kassi keelel seitse ohtu, koera keelel seitse rohtu /Renata Sõukand/	5
Kas lemmikloomade pidamine on õigustatud? /Juhan Javoiš/	6
Lemmikloom kui pesaparasit /Triinu Mänd/	6
Loomadega seotud suhtumised ja hoiakud 1930. aastate maa- ja linnarahva seas ajakirja “Eesti loomasõber” põhjal /Loone Ots/	7
Vaala- ja luigeteemalised liitkujutised Äänisjärve kaljutoides ja nende seotus Valge Mere petroglüüfidega /Väino Poikalainen/	7
Tee Vikercaaremaale /Marju Torp-Kõivupuu/	8
Mida lemmikud vajavad /Raivo Mänd/	9
Kas linnust on lemmikut? /Kadri Tüür/	9
Kratt kui lemmikloom /Katre Kikas/	10
Don Carlos Sant Mickael III von Kirbugot und Hyyregelder. Lemmiklooma nimeloom /Ell Vahtramäe/	10
Lemmikloomad Eesti veebis /Liisa Vesik/	11
Arutelu 27. oktoober: Lemmikloom kui märk /Timo Maran/	11

EKM FO Tartu 2004

Korraldajad: Eesti Folkloori Instituut, Eesti Kirjandusmuuseumi Folkloristika osakond

Koostanud Renata Sõukand

Keeletoimetaja Luule Krikmann

Küljendus ja kujundus Andres Kuperjanov

ISBN 9949-418-01-1

Interdistsiplinaarne seminar “Inimesed ja lemmikloomad”

26. - 27. oktoobril 2004 Eesti Kirjandusmuuseumi saalis

Jumaluste lemmikloomad ja ennustamine

Enn Ernits

Saatuse, haiguse kulu, ilmade jm ennustamist on peetud ikka tähtsaks. Olulisel kohal mantikas ehk ennustamiskunstis oli laialdaselt kogu maailmas ohvrilooma kui jumaluste lemmiku sisikonna põhjal ennustamine.

Peamiselt mäletsejaliste ja teiste imetajate maksa, harvem südame ja kopsude muutuste alusel ennustasid näiteks etruski haruspeksid, keda on kujutatud looma hingetoru, kopsude ja maksaga ühel gravüüril (IV saj e.m.a). Maksavaatlust õpiti tõenäoliselt mudelite varal. 1877. aastal leiti kündmisel Itaalias pronksist lambamaks. Mudelil saab eristada sagnaraid, sapipõit, sidemeid jm. Maksa sisusmine pind on jagatud sektoriteks, millelt võib lugeda heade ja pahade jumaluste nimesid. Etruskide ennustamiskunst võib pärineda Vana-Idamaadelt. Tartu ülikooli anatoomiaprofessor Ludwig Stieda (1900) võrdles etruski maksafiguuri tuhatkond aastat vanema Mesopotaamia leiuga, leides nende vahel sarnasusi. Sealt olevat maksa vaatluse kunst levinud hetiitide vahendusel Kreekasse ja Etruuriasse. Enne kiilkirja dešifreerimisest võis tähelepanelik lugeja Babüloonia hepatoskoopiast teada saada piibli vahendusel. Babüloonia maksamudelid meenutavad etruski pronksmaksa sapipõie, saba- ja näsajätkega. Niinive raamatukogust leitud savitahvlitel pole normaalset maksa kirjeldatud, küll aga patoloogilisi juhte. Tekstid sisaldavad üle kümne maksatermini. Babüloonia ende protaasis käsitleti maksa individuaalseid iseärasusi ja patoloogilisi muutusi (irdumine, verevalumid jm), larvotsüste ning väärarendeid. Mida haruldasem oli maksa muutus, seda kaalukam oli apodoos. Babüloonias uuriti ka lamba sisikonda, kusjuures tähelepanu pöörati elundite asendile, soolelingudele jm.

Laialdaselt oli varem levinud omoplastoskoopia ehk ennustamine abaluu järgi (nt Põhja-Ameerikas, Irimaal, Mongoolias, Siberis). Tulel kuumutatud abaluul eristasid kasahhid vähemalt seitset alaosa ning rida piirkondi, millel tekkinud praod väljendasid erinevaid enderühmi. Näiteks pikipragu tähendas eluteed, ristipraod aga mitmesuguseid häid ja kurjakuulutavaid endeid. Palju on eri rahvastelt teateid ilma ennustamisest kodu- või metslooma maksa ja põrna järgi. Põhjamaadest on teada sadu muinasarhitektuuri rajatise - munakividest laotud labürinte. Neid on peetud ohvrilooma soolestiku, täpsemini mäletsejaliste käärsoole mudeliks.

Looma elundite, eriti maksa põhjal on ennustatud muistsetest aegadest peale. See on eeldanud teadmisi luude, elundite kujust, ehitusest, iseärasustest jm. Neist on aga lähtunud morfoloogiateadused, esmajoones anatoomia.

Personifikatsioonist ja (eriti zoomorfistlikust) depersonifikatsioonist

Arvo Krikmann

Kunstluules võib kirjanik luua nii pööraseid metafoore, kui ta soovib. Kuid nn konventsionaalsete, igapäevakeelde juurdunud metafooride ülekandesuundi juhivad kaks fundamentaalset distinktsiooni: 1) inimlik / mitteinimlik ja 2) füüsiline / mentaalne.

TEESID

Kuna kõik mentaalne kuulub ühtlasi inimese juurde, siis võib rääkida metafooride kahest peamisest suunatuübist:

- 1) inimese üldisest antropomorfistlikust maailmanägemistendentsist johtuv **personifikatsioon**, mis esitab mitteinimlikku inimlikuna (*Lõvi on loomade kuningas; Kevad kutsub linnud laulule; Naerusuine päike tervitas matkamehi*);
- 2) **depersonifikatsioon**, mis esitab inimlikku mitteinimlikuna, nt loomsena (*Jüri on igavene ahv*), taimsena (*Piiga on äkitselt õitsele puhkenud*) või elutuna (*Rikastel on tihti kivine süda*).

Kaasaegseis konventsionaalseis e keelelistes metafoorides näib suuresti domineerivat depersonifikatoorne ülekandesuund. Kuid on põhjust arvata, et ajalooliselt on antropomorfistlik, personifikatoorne suund olnud esmane ja varasem. Kuna need suunad on risti vastandlikud, võib tekkida kujutelm, et kunagi pidi inimese metafooriteadvuses toimuma mingi suur pöördeline murrang, ning sellest johtuvad küsimused, millal see murrang toimus ja miks.

Depersonifikatsioonide kõige levinum liik on kindlasti zoomorfsed, st loomametafoorid. Tuntud kognitivistid George Lakoff ja Mark Turner oma raamatus "More than Cool Reason" (1989) pakuvad loomametafooride kohta originaalse seletuse, mis võib ehk anda võtme mainitud murrangu-illusiooni seletamiseks (või põrmustamiseks) üldse. Nende teooria järgi on loomametafoorid omalaadsed "topelt-metafoorid", kus depersonifikatoorne suund on pealistatud esmasele antropomorfsele suunale: inimene omistas alul teatud loomadele teatud inimlikud iseloomujooned, lõi neile teatud stereotüüpsed karakteristikad (rebased on kavalad, koerad alatud, kuid lojaalsed, lõvid julged ja üllad, hundid verejanulised jne) ning seejärel pörgatas need loomterminite vahendusel iseendale tagasi - nt vanasõnades: *Rebane naljalt lõksu ei satu; Parem elus koer kui surnud lõvi; Hunt hunt ei murra jpt.*

Muutused inimeste ja loomade suhete interneti-küsitluse põhjal

Mare Kõiva

Nii nagu inimestel on oma ajalugu, mis räägib nende suhetest loomadega, nii on ka loomadel oma ajalugu, mis räägib nende suhetest inimestega. Üksnes inimesed aga konstrueerivad sellest ajaloost narratiive.

Tim Ingold

Käesolev ettekanne analüüsib intervjuusid, mis puudutavad vahemikku 1950-1987 ja 2002. aastal toimunud elektroonilise konverentsi "Dialog privaatse ja avaliku vahel" esimesele teemale "Inimene ja koduloom" laekunud vastuseid. Konverentsile registreerunud 80 inimest (erinevate erialade kõrgharidusega haritlased, kraadiõppurid, üliõpilased) arutlesid inimeste-loomade suhete üle WebCT keskkonnas ja vastasid küsimustele:

- Kuidas suhtud linnas kasside ja koerte vm loomade pidamisse?
- Kuidas suhtud neisse, kes söödavad kodutuid kasse?
- Milliseid kogemusi pakub loomaga/linnuga suhtlemine lapsele?
- Kas lemmikloom asendab inimest?
- Kui vanal lapsel lubaksid Sina koera võtta?
- Milliseid koduloomi ja kui palju Sa ise soetaksid?
- Mida arvad naabri koerast?
- Kas koduloom on staatuse sümbol?

TEESID

Probleemistikku võis soovikohaselt laiendada, sest konkreetsed küsimused olid orienteeritud eeskätt linlasele, arvestusega, et kodudes peetakse küll ka eksootilisi loomi, kuid valdava osa moodustavad inimese seltsilised aastasadade vältel. Küsimused olid esitatud ka domineerija positsioonilt (..lubaksid...; soetaksid...; suhtud... teistesse, kes...) ja oodatud reaktsioone seesuguse suhtumise ja küsimuste püstitamise vastu.

Valikisikute intervjuud kajastavad pikaldast muutust suhtumises loomadesse. Esiteks suurte koduloomade kui lemmikloomade tagaplaanile nihkumist, teiseks kasside-koerte ja muude loomade tubaseks muutumist, kolmandaks piiratud lemmiklooma staatusesse tõusnute arvu kasvu.

Vägivald loomade vastu: inimene ja koduloom Lõuna-Eesti külas 19. sajandi II poolel vallakohtute protokollide näitel

Maarja Kaaristo

Nii nagu pole olemas loomade ajalugu (Premack & Premack 2002: 350-351), pole ka loomade etnoloogiat. Loomade etnoloogia eksisteerib vaid inimese pilgu läbi - missugused on olnud inimeste ja loomade suhted läbi aegade, milliseid väärtusi, omadusi ja tähendusi on inimene loomadele omistanud.

Külaühiskonnas elaval eestlasel oli 19. sajandil säilinud eelkõige praktiline suhe koduloomadega: nende ülesanne oli anda liha, piima, villa, teha künnitöid, valvata maja või püüda vähemalt hiiri. Ratsionaalne talupojaühiskond pole tundnud näiteks lemmikloomakultuuri (Torp-Kõivupuu 2004: 48-49). Looma peeti küll hingeliseks olendiks ning kuigi eestlasi iseloomustas austav suhtumine loodusesse ja kõigesse elavasse - nii taimedesse kui loomadesse, asus rahvapärase arusaama kohaselt näiteks looma hing siiski inimese omast astme võrra madalamal: *inimesel on hing, tõpral on toss* (Loorits 1990: 27; Torp-Kõivupuu 2004: 48).

Inimese heaks töötava kodulooma väärtustamine peegeldub suurepäraselt ka 19. sajandi II poole vallakohtute protokollides. Vallakohtud olid talupojaseisusest inimestele kohtusüsteemi esimene instants, nende protokollid on taoliste probleemide uurimiseks suurepärase esmaallikas. Koduloomad olid perele ülalpidamise ja toidu kindlustajad, kellega loomulikult tekkis teatav emotsionaalne side. Kõige enam esineb protokollides lehmade, hobuste, sigade ja lammastega seotud kohtuasju - just nende vastu vägivald tarvitamise pärast oldi valmis kohtusse minema, sageli sama agaralt kui inimese vigastamise pärast.

Ettekandes vaadeldakse õigusetnoloogilises perspektiivis loomade vastu suunatud vägivald kaht liiki: loomade tahtlikku tapmist ning nende vigastamist. Õnnetus ei olnud mitte ainult looma surm - ka tema vigastamine oli äärmiselt tõsine probleem, kus õiguse leidmiseks tuli vallakohtu poole pöörduda. Need juhtumid on tinglikult jagatud nelja rühma: võõra looma leidmine oma maa pealt ja tema löömine, peremehe loomi vigastavad sulased ja teenijad, ettekavatsemata vigastamine ning laenatud looma halvasti kohtlemine; neist kõige enam olid levinud just kaks esimest.

Viited:

Loorits, Oskar 1990. *Eesti rahvausundi maailmavaade*. Tallinn: Perioodika. Esmatrükk: Stockholm: Eesti Raamat 1948

Premack, David, Ann **James Premack**. Why animals have neither culture nor history. *Companion Encyclopedia of Anthropology*. Edited by Tim Ingold. London and New York: Routledge, lk 350-365

Torp-Kõivupuu, Marju 2004. *Risti peale kirjutas: Ühel papil oli peni...* Eesti loomakalmistukultuurist. *Mäetagused*, nr 25. Hüperajakiri. Tartu: EKM folkloristika osakonna rahvausundi ja meedia töörühm ja MTÜ Eesti Folkloori Instituut, lk 47-76

Koerad Eesti viikingiaja maailmapildis

Tõnno Jonuks

Tutvustan oma ettekandes Eesti viikingiajal ilmutavat uut, suhteliselt lühiajalist ja piiratud territooriumil esinevat nähtust: koerakujulisi ripatseid ja spetsiaalseid koeramatusi. Oletan, et küllaltki lühikesel ajavahemikul levinud ning vaid Lääne-Eesti ja Saaremaaga piirnev fenomen on ühtse ideoloogilise kontseptsiooni väljendus.

Samuti eeldan, et see kontseptsioon on saanud kas tugevaid mõjutusi või olnud osa sarnasest kultuuripiirkonnast Skandinaaviaga.

Püüan oma ettekandes mõtestada spetsiaalsete koerakalmete rajamist ning koerakujutiste ilmumist figuraalsete ripatsite ja kujukeste sekka. Interpreteerimisel kasutan erinevaid ja enamlevinuid teooriaid koerte kohta ning püüan testida nende sobivust Eesti kontekstis.

Koer kui teispoosuse valvur ja sümbol (= Skandinaavia Garmr ja Kreeka Kerberos), valdavalt indoeuroopa mütoloogia ja usundiloo interpretatsioon

Koer kui ohver, seotud eelmise interpretatsiooniga

Koer kui tootemloom ning seotud sümboolselt sõdalaskultuuriga (= Skandinaavia *berserkr* ja *úlfheðnar*)

Koer kui jahikaaslane ning eliidi üks atribuute, Skandinaavia arheoloogide interpretatsioon.

Kassi keelel seitse ohtu, koera keelel seitse rohtu

Renata Sõukand

Eesti Kirjandusmuuseumi vanasõnade andmebaasis esineb ettekande pealkirjaks olev vanasõna erinevates variatsioonides kokku 160-l korral, mis on kassi kohta käivate vanasõnade seas esinemissageduselt teisel ning koera kohta käivatest neljandal kohal. Kus on selle uskumuse juured? Kas sellel on ainult mütoloogiline ja usundiline taust, või leiab põhjendusi ka loomade otseses käitumismallides?

Mõlemad koduloomad on olnud eestlase elus tähtsal kohal. Eesti vanasõnades kajastub suhtumine loomadesse mitmekülgset, kuid siiski üsna üheselt mõistetava eristusega. Lisaks "ravivõimete" eristusele, toimus vahetegemine mitmetes teisteski valdkondades. Koera elu peeti raskeks (külmas ja näljas, pidevalt valvel) ning vastandati kassi sooja ahju varjus piimakausi kõrval istumisele. Väljendid, nagu "Koera elu", "Koera palk on malk", "Koera töö, koera palk" - ei viita just ihaldusväärsele ametile ja seega mööndi selle alandlikku talumist. "Koer sai kirikuski peksa", kuid "Koer ravis ise oma haavad". Kassi seevastu peeti pirtsakaks, kes kunagi millegagi rahul ei ole ja ikka metsa poole vaatab: "Kass sööb oma saaki alati nurisedes" või "Kiida kassi, kass läheb pahuraks". Samuti ei saanud kassi peale kunagi kindel olla: "Mõisa au, kassi näu - ühesugused", "Isane kass ja vanapoiss muudavad sagele oma meelt", "Kass sööb selle kasu ära, mis külas kasvab". Arvestades arvamust kassi keele mürgisuse kohta, võib vanasõna "Kas kass katsund või lakkund, on ükskõik" pidada väikseks hoiatuseks kassiga tiheda läbikäimise eest.

Ettekande eesmärgiks on leida, kui võimalik, sellised kassi ja koera käitumuslikud jooned, mis inimese poolt tõlgendatult annaksid põhjust teha vahet kummagi looma "ravivõimetele".

Kas lemmikloomade pidamine on õigustatud?

Juhan Javois

Lemmikloomana defineerin inimese psüühiliste vajaduste rahuldamise otstarbel inimese juures peetavat looma. Selles mõttes vastandan lemmiklooma koduloomale, kes rahuldab otsesemaid vajadusi: toit, jaht, valvamine, hiirte püüdmine jms. Lemmikloomade pidamine on muutunud massiliseks alles viimasel ajal ning vajab seega analüüsi. Ettekandes käsitlen lemmikloomapidamise fenomeni nii inimese kui looma seisukohalt. Inimene rahuldab lemmikloomapidamisega erinevaid vajadusi: rudimentne loomapidamise vajadus, loodusläheduse vajadus, vanemlik instinkt, allutamisevajadus, seiklusvajadus, sotsiaalsed vajadused. Looma heaolu kriteeriumiks pean tema geneetiliste eelduste rakendatust tema elukeskkonnas. Sellest lähtudes võib öelda, et reeglina surub inimkaugete (vs. sünantroopsete) loomade pidamine lemmikloomadena nende heaolu alla, nende vajadustest täidetakse reeglina vaid kõige esmasemad. Seda aga ei pruugi loomapidaja märgata inimese ja looma vahelise suhtlusbarjääri tõttu, samuti põhjusel, et loom üritab “halva mängu juurde head nägu teha”, st jääb reeglina optimistiks. Kui inimkaugel looma pidamine pole välditav, on soovitatav valida intelligentsemad, st. kohanemisvõimelisemad liigid. Inimkaugetele liikidele tuleks eelistada kindlasti sünantroopseid loomi. Sünantroopse looma heaolu võib lemmikloomana olla maksimaalne. Loomade taandaretamist peamiselt visuaalseid ja taktiliseid omadusi silmas pidades pean ebaeetiliseks, ent kui tegu on algselt inimkaugel liigiga, tuleks selliseid taandaretisi siiski eelistada looduslikule tüvele.

Lemmikloom kui pesaparasit

Triinu Mänd

Igaüks tunneb kägu tema alatu kombe poolest sokutada oma mune teiste lindude pesadesse. Sellist tegevust nimetatakse ökoloogias “pesaparasitismiks” ja lindude seas on see tunduvalt levinum kui üldiselt teatakse. Ainus ilmne pesaparasitismi näide imetajate hulgast, mis kohe silma jääb, on aga võib-olla pisut üllatavalt inimese ja lemmiklooma suhe. Nii nagu lepalind käo poja eest, nii hoolitseb ka inimene lemmiklooma eest, sealjuures ise sellest (evolutsioonilises mõttes) mingit kasu saamata. Viimane tähendab seda, et kooselu lemmikloomaga ilmselt ei tõsta inimese “kohasust” ehk sigimisedu; lemmikloomad seevastu on inimese toel hoopis efektiivsemalt paljunenud kui nende metsikud sugulased looduses. Lemmikloom käitub seega tüüpilise pesaparasiidina, lõigates liikidevahelisest suhtest ühepoolset kasu.

Kuidas selline nähe saab tekkida, st. kuidas looduslik valik seda lubab? Vaatame kõigepealt käo näidet. Millegipärast toidab peremeeslind käo poega nagu oma last, tema võrrast välimusest ja halvast iseloomust hoolimata. Ilmselt on asi selles, et linnupoja pärani nokk tema pesas on vanalinnule ülitugev sensoorne ärritaja, mis tekitab toitmisreaktsiooni, ja seda kasutavadki ära käod ja teised parasitlikud linnud. Niisuguse juba olemasolevate sensoorsete kalduvuste ära kasutamise kohta teiste isendite poolt kasutatakse termineid “sensoorne ekspluateerimine”¹ ja “sensoorne löks”². Muidu igati kasulik, loodusliku valiku poolt soositud tung hoolitseda toitu manguvate laste eest osutub ühtäkki löksuks, kui pessa sigineb käomuna. Ettekandes toon veel mõned näited sensoorsest ekspluateerimisest loomadel.

Inimesel on lindudega üpris sarnane “nõrk koht”: neoteenilise välimusega (=lapselikud) olendid tekitavad meis vajaduse nende eest hoolitseda (nn *babyface*-fenomen)³. Armas ja pehme loomake mõjub inimesele samuti nagu pesast küünitav ammuli nokk vana-

TEESID

linnule. Nii võibki lemmikloomapidamise teket vaadelda kui sattumist sensoorsesse lõksu, kus me sageli kulutame looma peale neid ressursse, mis võiksid hoopis meie lastele ära kuluda. Huvitava kõrvalepõikena võib lisada, et täiskasvanud inimeste neoteenia-armastust ekspluateerib edukalt ka reklaami- ja mänguasjatööstus, mille heaks näiteks on kaisukaru evolutsioon.⁴

Lõpetuseks, evolutsionisti peas tekib küsimus, kuhu inimese-lemmiklooma suhte evolutsioon võiks meid tulevikus viia. Mitmed linnuliigid, kes kägu "tunnevad" juba kaua, on ajapikku omandanud võime käomune eristada ja need pesast välja visata. Kägude munad jälle sarnanevad järjest rohkem peremeesliigi omadega. Ehk läheb nii ka meiega - inimesed muutuvad lemmikute suhtes skeptilisemaks, lemmikud aga järjest kavalamaks?

¹Ryan, M.J. 1990. Sensory systems, sexual selection, and sensory exploitation. *Oxford Surveys in Evolutionary Biology* 7:157-195.

²Krebs, J. R., Davies, N.B. (eds) 1997. Behavioural ecology: an evolutionary approach (4th edition), Oxford, Blackwell Science.

³Lorenz, K. 1971. Studies in animal and human behaviour. Cambridge. Harvard University Press.

⁴Morris, P. H., Reddy V., Bunting, R. C. 1995. The survival of the cutest: who's responsible for the evolution of the teddy bear? *Animal Behaviour* 50:1697-1700.

Loomadega seotud suhtumised ja hoiakud 1930. aastate maa- ja linnarahva seas ajakirja "Eesti loomasõber" põhjal

Loone Ots

Ajakirja „Eesti Loomasõber“ kirjastati Tallinnas, see ilmus Eesti Loomakaitse Liidu häälkandjana aastatel 1935-39. Igas numbris esitati näiteid loomade kohtlemisest kodu- ja välismaal. Toodud näidete põhjal on võimalik konstrueerida pilt eestlaste toonasest suhtumisest loomadesse. Maal elas tollal umbes 70%, linnas umbes 30% rahvastikust. Missugused olid kolmekümnendate aastate eestlase loomadega seotud suhtumised ja hoiakud? Kas oli erinevusi maa- ja linnarahva suhtumises? Mis tingis erinevusi? Kuidas haakusid nimetatud suhtumised ja hoiakud üldise mentaliteediga?

Eraldi käsitletakse üldisi suhtumisi ja hoiakuid ning konkreetsete loomaliikidega seotuid, nende erinevusi ja sarnasusi maa- ja linnarahva hulgas. Millised loomad olid „head“ ja millised „pahad“, milliseid arvati „kasulikeks“, milliseid mitte? Milles seisnes eestlase arvates looma kasulikkus, kahjulikkus jne? Hoiakuid manifesteerivad teod. Mida loomadega teiste nähes teha võis ja mida ei tohtinud, s.o, mida ühiskond aktsepteeris ja mida mitte? Kas oli erinevusi suhtumises nt koera ja hobusesse või hunti ja nirki? Kas ajakirjas esitati inimese ja looma suhetest rohkem positiivseid või negatiivseid näiteid? Kuidas kujundasid loomakaitsjad nende näidete abil inimeste suhtumisi ja hoiakuid? Kas ja kuidas osales loomade kaitsmises riik ja kohalik seadusandlik ning täitevvõim ning kuidas see iseloomustab Eesti toonast ühiskonda?

Vaala- ja luigeteemalised liitkujutised Äänisjärve kaljutoides ja nende seotus Valge Mere petroglüüfidega

Väino Poikalainen

Erinevused kahe ulatusliku Karjala kaljutoidelüala (Äänisjärve ja Valge mere) temaatikas on väga suured. Äänisjärve kaljutoides domineerivad veelindude (eelkõige luikede) ja nn astromorfide kujutised. Sealsete kaljujooniste temaatiliseks eripäraks on

TEESID

kahepäised veelinnumärgendid, loomsete tunnustega antropomorfid, antropomorfsete elementidega luige- ning vaal-luige liitkujutised. Valge mere kaljujoonistes on rohkesti paadi- ja vaalalaadseid petroglüüfe, mis seostuvad merelise temaatikaga. Ulatuslikult esineb veel inim- ja hirvelaadseid petroglüüfe. Mitmed Valge mere joonisrühmadest esitavad jutustavaid kompositsioone. Äänisjärve kaljujooniste seas esineb jutustavat elementi vaid paaril juhul.

Vaatamata põhimõtteliste erinevustele kahe leiuala joonisrühmade kompositsioonis ja tüpoloogias, viitavad mõned spetsiifilised motiivid kontaktidele Äänisjärve ja Valge mere ääres elanud neoliitiliste hõimude vahel. Eriliselt ilmneb see vaalalaadsete ja vaal-luige liitkujutiste esinemisena Äänisjärve Bessov Nossi leiukohas ning Äänisjärve tüüpi luigekujutiste ja kahepäise veelinnumärgendi esinemisena Valge mere Bessovõ Sledki leiukoha kaljujooniste seas.

Äänisjärve antropozoomorfseid kaljujooniseid on tõlgendatud seal elanud hõimude tootemlike esivanemate kujutistena. Sama tõlgendust on mitmed uurijad laiendanud ka linnu- ja loomalaadsetele kujutistele. Sellest seisukohast lähtudes võivad vaal-luige liitkujutised tähistada luige- ja vaalahõimu liitu või koguni vaal-luigehõimu olemasolu.

Aleksei Turovski ettekanne teemal “Kellest ei saa lemmiklooma?” jäi kahjuks haiguse tõttu ära.

Tee Vikerkaaremaale

Marju Torp-Kõivupuu

Ma üle igaviku jõe

Sul silla ehitan

Vaid Sulle üle igaviku jõe ma silla ehitan...

(Corlile: Koer nr. 4/2003:23)

Erinevate rahvaste traditsioonilised uskumused väidavad, et vikerkaar on see sild, mis viib elavate maailmast teispoosusesse. Sama kujundit kasutavad paljud lemmikloomade pidajad tänapäeval, kõneldes oma neljajalgse sõbra lahkumisest igavikku.

Eestis on lemmikloomade matmiskombestik ja kalmistukultuur suhteliselt uue nähtusena pärvinud senini suuresti vaid kirjutava ja kõneleva pressis tähelepanu. Siinkirjutajalt ilmus lemmikloomade kalmistukultuurist ülevaatlik artikkel ajakirja Mäetagused 25. numbris (<http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr25/loomaklmitud.pdf>).

Kuigi rohkem või vähem suurejoonelised loomamatused on tuttavad juba muistsetes kõrgkultuurides ning lemmikloomade hauatähiseid võib leida Eestimaa mõisaparkidest ja mõisnike matuseplatsidelt, rajati esimene loomakalmistu Eestisse 1995. aastal. 2004. aasta oktoobris toimus Tallinnas heategev kontsert lemmikloomadele krematooriumiahju soetamiseks ja mälestusmüüri rajamiseks - Tallinna lähedal asuv Jõelähtme loomakalmistu ei suuda enam kõigi loomaomanike vajadusi rahuldada.

Ettekandes käsitletaksegi lemmikloomakultuuri üht marginaalsemat tahku - loomade matmiskombestikku, teemakohast usundilist pärimust ning loomakalmistute tegutsemispõhimõtteid. Põgusalt peatutakse lemmikloomakultuuril laiemaltki: selle tekkepõhjustel, seotusel modernse tööstusühiskonna ja kristliku kultuuriruumiga jne.

Mida lemmikud vajavad

Raivo Mänd

Viimasel ajal on maailmas hüppeliselt suurenenud mure inimese vastutuse pärast nende loomade eest, keda hoitakse lemmikloomadena kodudes, katseloomadena laborites, koduloomadena farmides või eluseksponaatidena loomaaedades. Kas me anname neile seda, mida nad vajavad? Kui ei, kas nad kannatavad selle tõttu? Mida me saaksime teha nende heaolu suurendamiseks? Kas see, mida me seni oleme teinud, on neile tõesti vajalik, või me üksnes petame iseendid?

Need küsimused ei ole kerged. Näiteks võib tunduda enesestmõistetav, et peaksime oma lemmikuid hoidma võimalikult looduslähedastes tingimustes. Kuid ühest küljest pole see tihti praktilis-majanduslikel kaalutlustel võimalik, teisest küljest - kas looduses, kus loomi varitsevad loendamatud kiskjad, nälg ja haigused, ning suremus on tihti palju suurem kui vangistuses, ongi üldse nende elu parem?

Et neile küsimustele vastata ja loomade heaolu parandada, peame suutma objektiivselt mõõta, mida loomad tegelikult vajavad. Näiteks peetakse tihti puuriloomade ebaharilikku käitumist stressi tunnuseks, kuid võib-olla on see mõnikord hoopis tõend looma edukast kohanemisest talle ebaharilike tingimustega?

Ettekandes tutvustataksegi põgusalt teaduslikke kvantitatiivseid meetodeid, mida rakendusetoloogid viimasel ajal kasutavad vangistuses peetavate loomade tegelike vajaduste väljaselgitamiseks.

Kas linnust on lemmikut?

Kadri Tüür

Ettekandes vaatlen lähemalt mõnesid eesti kirjanike linnuteemalisi jutte ning püüan analüüsida, millisenä on kujutatud inimese ja linnu suhet olukorras, kus inimene on linnu mingil põhjusel oma meelevalda alla võtnud.

Enamik vaatlusalustest juttudest on eesti kirjanduskaanoni raames käsitlemist leidnud lastelugudena: August Mälgu "Jutte lindudest" on uustrukina välja antud sarjas "Eesti lastekirjanduse varamust"; Jüri Piigi "Matsalu roostikus", Jaan Rannapi "Viimase Valgesule" ning Harri Jõgisalu ja Elar Kuusi raamatud leiame raamatukogudes kindlalt lastekirjanduse riiulilt; A. H. Tammsaare "Meie rebane" on autori määratluse järgi "lugu noortele"; Jüri Tuuliku "Vares" kuulub 6. klassi kohustusliku kirjanduse hulka. Erandiks käsitletavate hulgas on vaid Eerik Kumari "Minu sõber veetallaja", seda ilmselt tänu loo avaldamiskohtade tugevalt loodusteaduslikule suunitlusele.

Üldiselt võib linnud, kellele neis lugudes inimene oma kodustamispuuet rakendab, jagada kahte suurde rühma: veelinnud ja röövlinnud. Osal juhtudel on linnu kojutoomine ajendatud utilitaristlikust mõtteviisist (veetallaja Kumari; analoogia Tammsaare rebase kojutoomise motiividega); sagedamini on aga tegu lihtsalt sooviga häirimatult lähiväedelda ja puutada lindu, keda looduses saaks jälgida vaid kaugelt, kui üldse (Piigil hüüp, Mälgul tõmmuvaeras, kuid kontrastina ka ristpart, keda Mälgu loos küll inimese poolt jõudumööda häiritakse, kuid ei eraldata tema loomulikust keskkonnast).

Röövlindude kojutoomisel võib täheldada enam inimesepoolset uudishimu, soovi testida linnu intelligentsust ning teadlikku soovi näha, kuidas käitub lind ekstreemolukorras (varese ja kulli kojutoomine "Meie rebase"; varese "piire testivad" situatsioonid Tuulikul, Jõgisalu Hõbekael).

Kõiki neid lugusid ühendab sarnane lõpu-loogika - vägisi metsast või merelt koju toodud lind on määratud hukule.

Kratt kui lemmikloom*Katre Kikas*

Ettekandes lähtun peamiselt Andrus Kiviräha romaanist *Rehepapp* ja tema kratikujutlusest.

Vaatlen siin järgmisi teemasid:

1. Kas kratt on pigem koduloom või kodumasin? Ja sellest tulenevalt omakorda: kuivõrd me kohtleme oma koduloomi kui masinaid ning oma kodumasinaid kui lemmikloomi.
2. Kratt kuulub oma olemuselt selgelt pragmaatilisse sfääri, kuivõrd on seega üldse õigustatud ettekande pealkirjas väljapakutud lemmiklooma kategooria. (Ja kuivõrd saame me *Rehepapi* selgelt pragmaatilises keskkonnas üldse mingist lemmiku kategooriast rääkida).

Don Carlos Sant Mickael III von Kirbugot und Hyyregelder.

Lemmiklooma nimeloome

Ell Vahtramäe

Seoses üha enam hoogustuva linnastumisega muutub loomade positsioon: tarbeloomast saab lemmikloom. Koduloomade positsioonimuutus avaldub mitmel erineval moel, sh ka loomanimedes.

Kasutatav materjal on pärit rahvaluulearhiivist, juurde on kogutud interneti jututubadest ning tuttavatelt lemmikloomapidajatelt.

Pärisnime saavad nii traditsioonilises kui kaasaegses kultuuriruumis ainult inimese jaoks olulised loomad, vähemolulisi kõnetatakse liiginimetuse või sellest tuletatud (hüüd)nimega. Näiteks akvaariumikalad on kas kalad või siis täpsustatult neonid, kupid, põhjakoristajad, kassi aga hüütakse väga harva lihtsalt Kassiks või Kõutsiks, koera aga Koeraks, Dogiks või Krantsiks (viimane on tõlgendatav nii segaverelise koera üldnimetusena kui ka välimusest tuleneva pärisnimenä).

Kassilehe (nr 13, 2002) andmetel kannab 50% kassidest inimesed või nende lühivariante, viiendik kasse on saanud nime oma välimuse või iseloomu järgi, fantaasiaküllasemate nimedena on kasutusel nimed (multi)filmi-, tehnika-, kokandus- või moemaailmast. Võib arvata, et sama kehtib ka teiste lemmikloomade puhul.

1998. aastal olid USAs ja Austraalias populaarsemad isakasside nimed Oscar, Max, Felix, Milo, Sam, Jack, Thomas, Jake, Sylvester, Billy, Charlie, Oliver, George, Tom; emased olid Mitsy, Coco, Sassy, Samantha, Lucy, Chloe, Molly, Bella, Daisy, Ginger, Jessie, Sophie, Lily, Maggie, Katie. Eesti kohta pole edetabelit tehtud, kuid *Kassilehe* arhiivi põhjal on isikunimedest levinud Kusti, Joosep, Atu, Miku, Matu; Lilly, Triinu, Mari, Krõõt, Barbi, tüüpilised kassinimed on Kõssu, Tigri, Kiska, Kiti, Kiku, Kurri, Käti, Murri.

Tundub, et Eestis on trendikas lihtsamatki nime väga keeruliselt kirja panna.

Loomad reageerivad paremini ühe- ja kahe silbilistele sõnadele. Pikkade ja keeruliste nimede puhul tuleb kasutusele võtta ka lühike variant.

Lemmikloomad Eesti veebis. Väike ebatäielik ülevaade: foorumid, portaalid, loomasõbrad, varjupaigad, kuulutused, kodulehed

Liisa Vesik

Antakse ülevaade erinevatest lemmikloomadega seotud portaalides, foorumitest, veebilehtedest. Lisaks suurematele üldportaalidele nagu Delfi, Kodu kauniks on ka täiesti loomadele pühendatud portaale (Lontu, Bokseripesa). Sagedasti on erinevatele loomaliikidele avatud oma veebilehed (verekoerad, roomajad, kassid), järjest enam on ka isiklike veebilehti, mis tutvustavad ühe pere lemmikuid. Portaalid vahendavad mitmekesisist infot. Enamasti sisaldavad suuremad portaalid temaatilisi artikleid, arsti nõuandeid ning vastuseid esitatud küsimustele, avaldatakse loomade müügi- ja otsimisteateid, praktilisi näpunäiteid, lugusid loomadest, uudiskirjanduse reklaami jpm. Sisuliselt igast portaalist leiab ka loomakliinikute aadressid ja muud esmaabiga seotud informatsiooni.

Igal foorumil on oma moderaatorid ja lugejaskond, kes suhtleb aktiivselt veebis, kuid kohtub ka näitustel ja lemmikloomaüritustel. Oma veebivärvad on ka Eesti Loomakaitse Seltsil, samuti kodutute loomade varjupaikadel.

Kui analüüsida mõnda suuremat portaali, siis ilmneb, et lemmikloomad ja nende tarbed on kuulutuste sageduselt mööbli järel populaarseim rubriik.

Arutelu 27. oktoober: Lemmikloom kui märk

Timo Maran

- Lemmikloom eesti kultuuris. Milliseid tähendusi, norme, kombeid ja uskumusi projitseerib kaasaegne kultuur lemmikloomadele? Mida näitavad need arusaamad loomadest kultuuri enese kohta?
- Lemmikloomade vajadused, inimeste arusaamad neist ja inimeste endi vajadused. Üksmeel, kompromiss või konflikt? Kes sobib lemmikloomaks, keda ja kuidas peetakse lemmikloomadena ning miks need kaks kategooriat alati ei kattu?
- Loomad, kultuur(id) ja ajalugu. Suhtumine loomadesse eri kultuurides ja selle muutus ajas. Millised on võimalikud tõlgendused inimeste ja lemmiklooma ühise kujunemisloos osas? Miks neid on erinevaid ja milline neist on see õige?
- Lemmikloomad, mängukarud, arvutid ja kratid. Loomad ja asjad, loom kui ese ja esemed kui lemmikud. Kas välimus on esmatähtis? Kuidas aretada/luua ideaalset lemmikut? Ja kas lemmikloomadel on tulevikku?
- Inimeste ja loomade suhete kirjeldamise raske töö ehk ekskursioon metatasandile. Mida me peame uurijatena enesestmõistetavaks, millised on meie varjatud eeldused? Milles jõuti üksmeelele, mis rikastas ning kus ilmnes lahkavamus?

”Inimeste ja loomade suhted. Lemmikloomad I”

Lemmikloomaseminar I

7-8 mai 2004

Narva Muuseumis

7.-8. mail toimus Narvas Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja MTÜ Eesti Folkloori Instituut korraldatud seminar ”Inimeste ja loomade suhted. Lemmikloomad I”.

Vaatluse all olid uued ilmingud nagu eesti loomakalmistukultuur (Marju Torp-Kõivupu), ”Peaaegu nagu inimene” käsitles inimese suhtumist koduloomadesse seltskonnas spontaanselt räägitavate juttude põhjal, esitati nende liigitus (Maarja Villandi), ”Meedia ja (lemmik)loom” käsitles loomade kajastamist ajakirjanduses (Asta Niinemets, Viire Villandi). ”Kassi helge kuju eesti rahvaluules” vaatles negatiivset ja positiivset suhtumist vanemas kassipärimuses (Kristi Salve).

MTÜ EESTI FOLKLOORI INSTITUUT
EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI
FOLKLORISTIKA OSAKOND

Konverents-seminar toimus 26.–27. oktoobril 2004 Eesti Kirjandusmuuseumi saalis (Tartus, Vanemuise 42)

Korraldajad: Eesti Folkloori Instituut, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond.

Konverentsi toetasid Eesti Kultuurkapital ja ravimifirma Dimela.

KULTUURKAPITAL